

## НАПОЛЕОНІВСЬКА АРМІЯ В РОСІЇ: ПОРТРЕТ ЗАВОЙОВНИКА

Сурнін В. Б. (Ужгород)

У статті розглядаються деякі мало досліджені аспекти вторгнення французької армії в Росію в 1812 році. А саме ті, які підпадають під поняття «військові злочини». Згідно з міжнародним правом, це виключно серйозні порушення законів і звичаїв війни: вбивства, катування і відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або катування військовополонених; взяття і вбивство заручників; пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування населених пунктів; розорення, не виправдане військовою необхідністю і т.п. Як свідчать джерела, саме такого роду дії здійснювала наполеонівська армія, починаючи з вступу на російські території, під час окупації Москви і після виходу з неї. До числа наймасштабніших злочинів, скоєних французькими військовими на окупованих територіях, слід віднести підпал і розорення древньої російської столиці, масове пограбування помешкань москвичів, якому було надано організованого характеру. У той самий час, коли Наполеон жив у Кремлівському палаці, поруч з ним, в Успенському соборі, була організована майстерня з переплавки в злитки награбованих платини, золота і срібла. Кількість дорогоцінного металу, вивезеного окупантами, обчислюється сотнями пудів. Однак самою ганебною сторінкою з літопису військових злочинів, скоєних Великою армією в Москві, є масове вбивство російських поранених, що залишилися у шпиталях міста. Видана у Франції під редакцією професорів Лависса і Рамбо «Історія XIX століття» містить таке кричущє визнання: під час пожежі в Москві 15 тисяч росіян було наживо спалено французами. Врятувати нещасних було нікому, будь-які спроби зупинити вакханалію насильства жорстоко припинилися. Не мени трагічна доля спіткала і тих російських військовополонених, які могли йти. У статті наводиться факт, який мав місце після того, як французька армія залишила Москву. На підході до Гжатську (нині місто Гагарін) імператорська колона побачила біля дороги щойно вбитих росіян. Їх кількість сягала двох тисяч. Є підстави вважати, що їх загибель на совісті польських військових, які воювали на боці Наполеона і у яких був вагомий привід жорстоко обійтися з російськими полоненими. У висновках автор звертає увагу на те, що російська армія не помстилася французам під час перебування в Парижі у 1814 році. Мало того, що росіяни нічого не взяли з Парижа на утримання своїх військ, вони ще й відмовились брати з переможеної Франції репарації.

**Ключові слова:** війна 1812 року, Наполеон, пожежа Москви, мародерство, грабежі, вбивства російських полонених.

**Постановка проблеми.** Війна 1812 року, що закінчилася поразкою наполеонівської армії в Росії, стала предтечею до радикальних змін всієї політичної обстановки в Європі, залишила незгладимий слід у світовій історії. До цих пір по багатьом питанням історії епопеї 1812 року продовжується полеміка. Наприклад – хто запалив Москву після того, як її залишила російська армія? Дане питання, незважаючи на його значимість, є частиною більш широкої і важливої проблеми поведінки на захопленій території французької армії. Вторгнувшись в межі Росії, французька армія дуже швидко втратила залишки ореолу визволителя від деспотизму і перетворилася в армію звичайних грабіжників і мародерів. На рахунку цих «визволителів» багато злочинів, про які західна історіографія воліє мовчати. Але стіна замовчування не повинна зупинити дослідника, який хоче докопатися до правди. Нехай навіть вона комузь невивідна.

**Мета даного дослідження** – проаналізувати дії французької армії 1812 року в Росії, які підпадають під поняття «військові злочини». Військові злочини – за міжнародним правом виключно серйозні порушення законів і звичаїв війни: вбивства, катування і відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства

або катування військовополонених чи осіб, які перебувають в морі; взяття і вбивство заручників; пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування населених пунктів; розорення, не виправдане військовою необхідністю і т.п. Той факт, що в XIX столітті норми гуманітарного права ще не були сформульовані, не позбавляє їх порушника від відповідальності.

**Аналіз наявних досліджень і публікацій.** Нині історія наполеонівського нашествия на Росію налічує тисячі робіт зарубіжних, радянських, російських і українських істориків – монографій, колективних праць, брошур, статей, рецензій, документальних публікацій. Однак окреслена нами проблема знаходилася на периферії уваги дослідників. Російська дворянська історіографія (Д. П. Бутурлін [4], А. І. Михайловський-Данілевський [16], М. І. Богданович [2]) обмежувалась переважно зовнішнім описом військових подій. Їх згубні наслідки для населення країни в тій чи іншій мірі вже знайшли відображення в роботах буржуазних [6, 7] і радянських дослідників [8, 15, 25]. Сучасна історіографія оминає питання військових злочинів французької армії в Росії, за деякими виключеннями [18, 24]. Тим часом, ця тема присутня в публікаціях безпосередніх учасників тих подій – як росіян [10, 11], так і французів [1, 23]. Їх вивчення дає нам можливість хоча б в загальних рисах намалювати картину злочинів, скоєних

завойовниками в Москві і, таким чином, скласти їх колективний портрет.

**Виклад основного матеріалу.** Щоб розуміти, з ким довелось мати справу російській армії в 1812 році, слід мати уявлення про етнічний склад її супротивника. Всупереч своїй назві, французька армія не була мононаціональною. Армію Наполеона в 1812 році точніше називати не французькою, а армією Європи, або, як пізніше її стали називати в науковій літературі, Великої армією. Адже в складі Великої Армії Наполеона Бонапарта воювали не тільки французи, а й піддані інших держав: поляки, швейцарці, хорвати, німці, італійці, іспанці і навіть португальці. За приблизними підрахунками, з 600 з гаком тисяч озброєних європейців, які перейшли російський кордон, як мінімум 50% були нефранцузами. Сам Наполеон стверджував, що в його військах в поході на Росію було не більше 140 тис. чоловік, які говорили по-французьки [17, с.70-81]. Ця різношерста армада навряд чи була одержима ідеями справедливості.

Вже у Вільно, який був зайнятий військами Наполеона 28 червня 1812 року незабаром після переходу російського кордону, завойовники показали свій норов. Вільно – так тоді називалося місто – французька армія, де було багато поляків, не розглядала, як російське місто. Вільна була адміністративним центром Литовсько-Віленської губернії, яка входила в Північно-Західну околицю Російської імперії. Жителі зустрічали Наполеона з надією на відновлення незалежності держави. І хоча 1 липня імператор підписав декрет про відновлення литовської державності і створення тимчасового уряду, це не врятувало Вільно від мародерів. Спочатку командування ще утримувало війська від грабежів, обіцяючи: «Коли ми будемо в Росії, ви будете брати все, що захочете ...». Однак солдати не хотіли чекати. Незабаром те, що почалося, свідки описували словами: «Гвардія грабувала магазини та приватні будинки. Жителі розбіглися і рознесли жах і відчай по околицях». «Всі селяни тікали в ліси» [21, с. 69, 75].

Страх селян перед французькою армією породжувався насамперед масштабними ревізіціями. Заглиблюючись на територію Росії, французька армія відчула брак продовольства і фуражу. Із-за нестачі коней ще на самому початку війни французи були вимушені кинути в Білорусії 100 гармат. І ця проблема із часом становилася все гострішою. Історик Л. І. Риженко підрахував: кожної доби французька армія потребувала як мінімум 400 тонн продовольства. Це в першому наближенні одна тисяча однокінних возів. Відстань в 1000 верст (від опорних баз до театру воєнних дій) без зупинок, ремонту і т. ін. віз долав за 20-30 діб. Це означає, що в постачанні було задіяно якнайменше 40-60 тисяч возів, стільки ж чоловіків і коней [22].

Навіть ця мінімальна цифра являє собою величину, забезпечення якої знаходиться на межі можливостей тодішньої імперії Наполеона. Проте, дорога (навіть без урахування ремонту при такому навантаженні) забезпечувала таку пропускну спроможність тільки в суху погоду. Крім того, коней

необхідно годувати, але підвозити корм було вже нічим і ні на чому. Вражає, звичайно, але це ще не все: концентрація і розгортання такого ресурсу означає збір коней з сили-силенної місць і практично гарантовану епізоотію: ніякої ветеринарної служби не вистачить для організації вхідного контролю такої кількості живності.

Окрім цього, 40-60 тисяч візників потребують їжі, причому забезпечити їх їжею в малонаселеній (порівняно з західною Європою) Росії можна тільки транзитом – отже, потрібні ресурси необхідно ще раз помножити на півтора. Місцеве населення відмовлялося надавати завойовникам потрібне. Тому чим далі, тим більше необхідне французам продовольство і тяглова сила забиралися силоміць. Почалися репресії проти селянства, які виправдовувалися військовою необхідністю. Вестфальський штаб-офіцер Фрідріх Вільгельм фон Лоссберг писав в листі своїм рідним: «По всіх напрямках видно палаючі села, що підтверджує, що вони покинуті своїми жителями після відступу російської армії, після чого, внаслідок необережності чи недбалості (іноді навіть навмисне), запалюються нашими солдатами. Це відбувається внаслідок того, що у всякій житловій будівлі росіян є хлібопекарські печі, якими наші солдати, особливо мародери і відсталі всіх корпусів, користуються для хлібопечення, але не гасять вогню при їх залишенні, можливо із досади, що вони там не знайшли не тільки людей, а й нічого цінного» [21].

Нарешті, настав кульмінаційний момент війни. Рано вранці 6 вересня (26 серпня) 1812 р. зав'язалася знаменита Бородинська битва. Жодна з ворогуючих сторін не змогла добитися перемоги. Виходячи із стратегічних міркувань, головно-командувач російської армії фельдмаршал Кутузов прийняв рішення залишити Москву. 14 (2) вересня наполеонівська армія вступила до Москви. У 1812 році в Москві мешкало 198 914 жителів, але залишилося в місті менше 10 тисяч чоловік. Це величезне місто, покинуте жителями і позбавлене будь-якого захисту від вогню, могло стати жертвою першої ж іскри.

Замість депутації від древньої столиці, французькі війська зустрічали іноземні піддані і вцілілі шпигуни. Кілька таких французьких агентів проводжало гвардію Наполеона в Кремль. Вони розповіли гвардійцям, що в Кремлі заховані скарби палаців і соборів. Гвардійці почали пошуки цих скарбів. У цьому брали участь усі солдати, офіцери і генерали. Не знайшовши нічого, вони взяли за сторожів, що залишилися при палацах. Вони мучили їх – катували і били, а потім, не домігшись нічого, закували в ланцюги і посадили під варту [9].

Зайнявши Москву, французи виявили в ній величезні запаси товарів і продовольства (крім багатих арсеналів зброї). Але вже з вечора 14 (2) вересня почалися пожежі. Вони продовжувалися всю ніч, розширюючись і охоплюючи все нові і нові квартали міста. Вітер розносив полум'я, горіла дерев'яна Москва, і пожежу не можна було зупинити, вона продовжувалася тиждень. В результаті три чверті Москви (з 9158 будов – 6532, включаючи

цінні пам'ятники історії і культури: палаци, храми, бібліотеки) загинули у вогні. Деякі сучасні історики намагаються обілити окупантів. Ось і Наполеон, побачивши масштаби катастрофи, негайно пустив гуляти світом вигадку, що нібито росіяни самі спалили свою Москву. Це підтверджує у своїх спогадах наблизений до Наполеона граф Коленкур. За його зізнанням, що вигадку пустили в хід, щоб «зняти з французької армії в очах Петербурга відповідальність за пожежу Москви» [1].

Пожежа, однак, не завадила французам грабувати місто. Про це пише той же граф Коленкур: «Врятовані від пожежі будинки були розграбовані. Нещасні жителі, що залишилися в місті, піддавалися побиттю. Двері крамниць і льохів були зламані, і звідси – всі ексцеси, всі злочини п'яних солдатів, які не бажали більше слухати своїх начальників» [1]. Єдине, що змогли зробити французькі начальники, це надати пограбуванню організований характер. У той самий час, коли Наполеон жив у Кремлівському палаці, поруч з ним, в Успенському соборі, була організована майстерня з переплавки в злитки награбованих платини, золота і срібла. Це кустарне підприємство виглядало так: всередині собору замість панікадила висіли ваги, на яких зважували відлите срібло і золото з числа награбованих дорогоцінних металів. Там, де стояли плавильні горни, після звільнення Москви був виявлений запис: «118 пудів золота і 325 пудів срібла» [9].

У своїх спогадах генерал Філіп-Поль де Сегюр, особистий ад'ютант Бонапарта, пише: «Тоді ж він (Наполеон – В. С.) велів обдери з кремлівських церков все те, що могло служити трофеями ... Варто було неймовірних зусиль, щоб зірвати з дзвіниці Івана Великого її гігантський хрест» [23, с. 42].

Вельми характерно, що був складений своєрідний план пограбування міста. Москва була розділена на райони. Всі корпуси наполеонівської армії отримали наказ, якого числа і в якому районі міста вони могли грабувати. В офіційних документах, що виходили від Наполеона, його маршалів і генералів, цей організований грабіж називався заготовками для частин необхідного майна і продовольства. З цього приводу вже згадуваний нами Сегюр пише: «Було встановлено черговий порядок мародерства, яке, подібно до інших службових обов'язків, було розподілено між різними корпусами ...» [23].

Загарбники грабували і потім палили місто свідомо і навмисно. Якщо будинок не загорявся одразу, то в нього стріляли з гармат запальною сумішшю. Іноді французи посипали порохом місця, які не спалахували, а потім підпалювали. Наполеонівські війська спеціально підпалювали будинки, в яких лежали поранені російські воїни. Навіть самі французькі історики змушені визнати цей кричущий факт навмисного винищення поранених солдатів і офіцерів російської армії. Видана у Франції під редакцією професорів Лависса і Рамбо «Історія XIX століття» містить таке визнання скоєного в Москві злочину: з числа російських поранених, що залишилися у шпиталях Москви, 15 тисяч було спалено французами [23, с. 170].

Це підтверджується і російськими першоджерелами. У документах Вітчизняної війни 1812 року, виданих П. І. Щукіним, міститься приголомшлива за своїм трагізмом розповідь про загибель багатьох сотень тяжкопоранених російських солдатів в підпаленому французами приміщенні удовиноного будинку: «Кудринський вдовий будинок згорів 3-го вересня, у вівторок, не від межуючих дворів, але від явного підпалювання французами, які, бачачи, що в тому будинку російських поранених було близько 3000 людей, стріляли в нього горючими речовинами, і скільки доглядач Мірицький не просив варварів цих про пощаду будинку, до 700 поранених наших у ньому згоріло; ті, що мали сили, вибігли і хто-куди розповзлися ...» [27, с. 151-155]. Врятувати нещасних було нікому, будь-які спроби зупинити вакханалію насильства жорстоко припинилися.

Ось тільки деякі сцени, описані свідками: «Всюди валялися трупи дітей з перерізними горлянками, лежали трупи дівчат, убитих на тому ж самому місці, де їх згвалтували» [22, с. 270]. «Мені доводилося бачити, як валялися на землі забальзамовані царські останки і як їх топтали солдати, які думали збагатитися, зриваючи з них стрази, які вони брали за справжні дорогоцінні камені» [8, с. 255]. «Всі солдати були навантажені найрізноманітнішими речами, які вони хотіли забрати з Москви» [22, с. 256]. «Офіцери, подібно до солдатів, ходили з будинку в будинок і грабували; інші, менш безсоромні, задовольнялися грабіжами у власних квартирах» [8, с. 237]. «На вулицях московських можна було зустріти тільки військових, які тинялися по тротуарах, розбиваючи вікна, двері, льохи і магазини; всі жителі ховалися по найпотаємніших місцях і дозволяли себе грабувати першому нападнику на них» [22, с. 236].

Нарешті, 7 жовтня 1812 року армія Наполеона вирушила з Москви. По дорозі на захід вона відзначилася новими злочинами, про які стало відомо від тих же французів. Цікавий запис залишив у 6-му розділі своїх мемуарів де Сегюр. Йдеться про жахливу сцену, яка відкрилася командуванню французьких військ після того, як ті минули Можайськ і Бородінське поле, де на той момент все ще лежали «тридцять тисяч наполовину обгризених трупів». «... Імператорська колона наближалася до Гжатську (нині місто Гагарін – В. С.); вона була здивована, зустрівши на своєму шляху шойно вбитих росіян. Варто уваги те, що у кожного з них була абсолютно однаково розбита голова і що закривавлений мозок був розбризканий тут же. Було відомо, що перед нами йшло дві тисячі російських полонених і що їх супроводжували іспанці, португальці та поляки ... Кругом імператора ніхто не виявляв своїх почуттів. Коленкур (дипломат наполеонівської епохи, був послом в Росії і міністром закордонних справ Франції – В. С.) вийшов з себе і вигукнув: «Що за нелюдська жорстокість! Так ось та цивілізація, яку ми несли в Росію! Яке враження справить на ворога це варварство? Хіба ми не залишаємо йому своїх поранених і безліч

полонених? Хіба нема на кому буде йому жорстоко мститися?» [1].

Коленкур не пише, хто вбив дві тисячі російських полонених. Однак можна зробити припущення, що це були поляки. Але чому підозра падає саме на поляків, адже в мемуарах мова йде також про іспанців і португальців? Цікаву думку з цього приводу висловив Юрій Бондаренко – історик, публіцист, фахівець з польської історії і філології. Його відповідь проста: в Іспанії йшла партизанська війна проти французів; іспанці і португальці, які воювали в лавах Великої армії, робили це не з своєї волі. У них не було ніяких причин як відчувати любов до Наполеона, так і ненавидіти його супротивника. Поляки ж воювали з росіянами швидше за покликотом серця. Вони йшли до Бонапарта добровольцями, в надії відновити свою державу. Але розгром армії Наполеона зруйнував всі їх плани. Ось чому восени 1812 року у польських військових був вагомий привід жорстоко обійтися з російськими полоненими [3].

**Висновки.** Війна 1812 року розбила в пух і прах претензії Заходу на перевагу своєї цивілізації в порівнянні з Росією. Якщо у військовому відношенні це стало ясно на полі бою, то в моральному – за його межами. Тут повною мірою завойовники показали своє справжнє обличчя грабіжника і мародера, готового на будь-які злочини заради наживи. Добре порівняти їх поведінку в Москві з приходом російської армії в Париж у 1814 році. Найбільше парижани боялися помсти росіян. Але росіяни проявили небачену щедрість. Крім кількох спіялих в Булонському лісі дерев, необхідних для облаштування військового табору, ніякої шкоди французькій столиці завдано не було. Поки солдати і козаки розташовувалися в Булонському лісі, російські офіцери пили вино з парижанами і щедро сплачували за рахунками. Мало того, що росіяни нічого не взяли з Парижа на утримання своїх військ, вони ще й відмовились брати з переможеної Франції репарації.

#### Список використаних джерел

1. Арман де Коленкур. Мемуары. Поход Наполеона в Россию. М., 1943 // <http://www.museum.ru/museum/1812/Library/kolencur/part04.html> (дата звернення 10.06.2018).
2. Богданович М.И. История Отечественной войны 1812 года, по достоверным источникам. Т. 1. Спб.: Торговый дом С. Струговщикова, Г. Похитонова, Н. Водова и К°, 1859. 590 с.
3. Бондаренко Ю. Война 1812 года: убийцы русских пленных изумили даже Наполеона // <http://www.aif.ru/society/37023>. (дата звернення 10.06.2018).
4. Бутурлин Д. П. История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812 году. Ч.1. Спб.: Военная типография, 1837. 416 с.
5. Васильев И.И. Несколько громких ударов по хвосту тигра. М., 2001. 350 с.
6. Витмер А. Бородинский бой: Опыт критического исследования // Военно-исторический сборник. 1912. № 2. С. 99-174.
7. Военский, К. А. Исторические очерки и статьи, относящиеся к 1812 году. Санкт-Петербург: Кн-во «Сел. вестн.», 1912. 364 с.
8. Волынкин Н.М. Отечественная война 1812 года. М., 1972. 423 с.
9. Гарнич Н.Ф. 1812 год. М., 1956: Госкультпросветиздат. 287 с. // <http://istmat.info/node/27159>. (дата звернення 10.06.2018).
10. Глинка Ф.Н. Письма русского офицера. М., 1987. 496 с.
11. Давыдов Д.В. Военные записки. Соч. М., 1962. 478 с.
12. Дневник Павла Пущина, 1812-1814 гг. Л., 1987. 224 с.
13. Клаузевиц К. 1812 год. Поход в Россию / Пер. с нем. М., 1937. 244 с.
14. Лависс Э., Рамбо А. ИСТОРИЯ XIX ВЕКА. Т. 2: [Эпоха Наполеона I. 1800-1815. Ч. 2]. 1905. 333 с.
15. Манфред А.З. Наполеон Бонапарт. М., 1971 г. 724 с.
16. Михайловский-Данилевский А.И. Описание Отечественной войны в 1812 г. Ч. 1-4. Спб.: Военная типография, 1839.
17. Панкратов П. А. Армия Европы против России // Военно-исторический журнал, 1997. № 3. С. 70-81 // [www.toyota-club.net/files/10-01-10/10-03-10\\_lib\\_grand-arm-nation.htm](http://www.toyota-club.net/files/10-01-10/10-03-10_lib_grand-arm-nation.htm). (дата звернення 10.06.2018).
18. Попов А.И. Бородино. Северный фланг. М., 2008. 103 с.
19. Попов А.Н. Французы в Москве в 1812 году. М., 1876. 185 с.
20. Попов А.И. Великая армия в России: Погоня за миражом. Самара, 2002. 439 с.
21. Поход в Россию в 1812 году. Письма вестфальского штаб-офицера Фридриха Вильгельма фон Лоссберга // <https://cyberleninka.ru/article/n/tak-kto-zhe-vinoven-v-pozhare-moskvy-1812-goda> (дата звернення 10.06.2018).
22. Россия первой половины XIX века глазами иностранцев. Л., 1991. 719 с.
23. Рьженко Л.И. О стратегии Баркляя-де-Толли // <http://smysloman.livejournal.com/16342.html> (дата звернення 10.06.2018).
24. Сегюр Ф.П. Пожар Москвы. 1812 г. М.: Образование, 1912 // <https://ru.wikisource.org/wiki/> (дата звернення 10.06.2018).
25. Соколов О.В. Армия Наполеона. СПб., 1999. 587 с.
26. Тарле Е.В. Нашествие Наполеона на Россию. 1812 год. М., 1938. 284 с.
27. Щукин П.И. Бумаги, относящиеся до Отечественной войны 1812 года, собранные и изданные П.И.Щукиным: Ч. V. М.: т-во тип. А.И. Мамонтова, 1900 // <https://cyberleninka.ru/article/n/tak-kto-zhe-vinoven-v-pozhare-moskvy-1812-goda> (дата звернення 10.06.2018).

#### Референсес

1. Arman de Kolenkur. Memuary. Pohod Napoleona v Rossiju. M., 1943 // <http://www.museum.ru/museum/1812/Library/kolencur/part04.html> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
2. Bogdanovich M.I. Istorija Otechestvennoj vojny 1812 goda, po dostovernym istochnikam. T. 1. Spb.: Torgovij dom S. Strugovshhikova, G. Pohitonova, N. Vodova i K°, 1859. 590 s. (in Russian).
3. Bondarenko Ju. Vojna 1812 goda: ubijcy russkih plennyh izumili dazhe Napoleona // <http://www.aif.ru/society/37023>. (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).

4. Buturlin D. P. Istorija nashestvija imperatora Napoleona na Rossiju v 1812 godu. Ch.1. Spb.: Voennaja tipografija, 1837. 416 s. (in Russian).
5. Vasil'ev I.I. Neskol'ko gromkih udarov po hvostu tigra. M., 2001. 350 s. (in Russian).
6. Vitmer A. Borodinskij boj: Opyt kriticheskogo issledovanija // Voenno-istoricheskij sbornik. 1912. № 2. S. 99-174. (in Russian).
7. Voenskij, K. A. Istoricheskie ocherki i stat'i, odnosjashiesja k 1812 godu / Sankt-Peterburg: Kn-vo «Sel. vestn.», 1912. 364 s. (in Russian).
8. Volynkin N.M. Otechestvennaja vojna 1812 goda. M., 1972. 423 s. (in Russian).
9. Garnich N.F. 1812 god. M, 1956: Goskul'tprosvetizdat. 287 s. // <http://istmat.info/node/27159>. (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
10. Glinka F.N. Pis'ma russkogo oficera. M., 1987. 496 s. (in Russian).
11. Davydov D.V. Voennye zapiski. Soch. M., 1962. 478 s. (in Russian).
12. Dnevnik Pavla Pushhina, 1812-1814 gg. L., 1987. 224 s. (in Russian).
13. Klauzevic K. 1812 god. Pohod v Rossiju / Per. s nem. M, 1937. 244 s. (in Russian).
14. Laviss Je., Rambo A. ISTORIJA XIX VEKA. T. 2: [Jepoha Napoleona I. 1800-1815. Ch. 2]. 1905. 333 s. (in Russian).
15. Manfred A.Z. Napoleon Bonapart. M., 1971 g. 724 s. (in Russian).
16. Mihajlovskij-Danilevskij A.I. Opisanie Otechestvennoj vojny v 1812 g. Ch. 1-4. SPb.: Voennaja tipografija, 1839. (in Russian).
17. Pankratov P. A. Armija Evropy protiv Rossii // Voenno-istoricheskij zhurnal, 1997. # 3. S. 70-81 // [www.toyota-club.net/files/10-01-10/10-03-10\\_lib\\_grand-arm-nation.htm](http://www.toyota-club.net/files/10-01-10/10-03-10_lib_grand-arm-nation.htm). (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
18. Popov A.I. Borodino. Severnyj flang. M., 2008. 103 s. (in Russian).
19. Popov A.N. Francuzy v Moskve v 1812 godu. M., 1876. 185 s. (in Russian).
20. Popov A.I. Velikaja armija v Rossii: Pogonja za mirazhom. Samara, 2002. 439 s. (in Russian).
21. Pohod v Rossiju v 1812 godu. Pis'ma vestfal'skogo shtab-oficera Fridriha Vil'gel'ma fon Lossberga // <https://cyberleninka.ru/article/n/tak-kto-zhe-vinoven-v-pozhare-moskvy-1812-goda> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
22. Rossija pervoj poloviny XIX veka glazami inostrancev. L., 1991. 719 s. (in Russian).
23. Ryzhenko L.I. O strategii Barklaja-de-Tolli // <http://smysloman.livejournal.com/16342.html> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
24. Segjur F.P. Pozhar Moskvy. 1812 g. M.: Obrazovanie. 1912 // <https://ru.wikisource.org/wiki/> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
25. Sokolov O.V. Armija Napoleona. SPb., 1999. 587 s. (in Russian).
26. Tarle E.V. Nashestvie Napoleona na Rossiju. 1812 god. M., 1938. 284 s. (in Russian).
27. Shhukin P.I. Bumagi, odnosjashiesja do Otechestvennoj vojny 1812 goda, sobrannye i izdannye P.I. Shhukinym: Ch. V. M.: t-vo tip. A.I. Mamontova, 1900 // <https://cyberleninka.ru/article/n/tak-kto-zhe-vinoven-v-pozhare-moskvy-1812-goda> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).

## SUMMARY

### NAPOLEONIC ARMY IN RUSSIA: CONTRACTOR'S PORTRAIT

V. Surnin (Uzhhorod)

The article discusses some of the little investigated aspects of the invasion of the French army in Russia in 1812. Namely, those that fall under the concept of "war crimes". According to international law, these are exceptionally serious violations of the laws and customs of war: murder, torture, and slavery or for other purposes of the civilian population of the occupied territory; the killing or torturing of prisoners of war; taking and killing hostages; robbery public or private property; meaningless destruction of human settlements; not justified by military necessity, etc. Sources show that it was precisely this kind of action that the French army committed during the occupation of Moscow and after it left it. Among the most massive crimes committed by French troops in the occupied territories, it should include the arson and ruin of the ancient Russian capital, the massive robbery of the Muscovites' homes, which was accorded an organized character, should be considered. At the same time, when Napoleon lived in the Kremlin's palace, next to him, in the Uspensky Cathedral, was organized a workshop on melting into ingots of looted platinum, gold and silver. The amount of precious metal exported by the occupants is calculated by hundreds of pounds. However, the most shameful page in the chronicle of war crimes committed by the Great Army in Moscow is the mass murder of the Russian wounded, remaining in the city's hospitals. Published in France under the editorship of Professors Lavissa and Rambo "The History of the XIX century" contains such a vivid admission: during the fire in Moscow, 15,000 Russians were burned alive by the French. To save the unfortunate was nobody, any attempt to stop the bacchanalia violence severely ceased. No less tragic fate has happened to those Russian prisoners of war who could move. The article cites the fact that took place after the French army left Moscow. At the approach to Gzhatsk (now the city of Gagarin), the imperial column was seen near the road of the just killed Russians. Their number reached two thousand. There is reason to believe that their death on the conscience of the Polish military, who fought on the side of Napoleon and who had a strong motive to cruelly deal with Russian captives. In the conclusions, the author draws attention to the fact that the Russian army did not take revenge on the French during her stay in Paris in 1814. Moreover that the Russians did not take anything from Paris to keep their troops, they also refused to take reparations from the defeated France.

**Keywords:** the war of 1812, Napoleon, the fire of Moscow, looting, robbery, murder of Russian prisoners.